

Сучасний стан та проблеми відновлення історичної садиби В.І. Вернадського на Бутовій Горі біля с.Яреськи Шишацького району Полтавської області

Губарь Володимир Михайлович, головний архітектор проєкту, засновник і
екс-президент Благодійного фонду В.І. Вернадського
Губарь Тетяна Володимирівна, архітектор-дизайнер

У відновленні історичної пам'яті немає неістотного. Ідея відтворення дачі академіка Володимира Івановича Вернадського на Бутовій горі поблизу селища Шишаки і перетворення її в меморіальний музей виникла у хранительки кімнати-музею вченого у Москві Неаполітанської Валентини Сергіївни у 1987 році, отримала підтримку Академії Наук УРСР, а також Науково-дослідного інституту геохімії і аналітичної хімії ім. В.І. Вернадського Академії наук СРСР.

Продовжувачами цієї справи стали: відомий дослідник життя і наукової діяльності Вернадського на Полтавщині директор Шишацької середньої школи ім. В.І. Вернадського Хурса Володимир Васильович, академік Ситник Костянтин Меркурійович – голова комісії НАН УРСР з розробки наукової спадщини академіка В.І. Вернадського, учений секретар цієї комісії кандидат біологічних наук Шевченко Антоніна Іванівна, обласний Благодійний фонд В.І. Вернадського (далі Фонд), заснований 12 березня 1994 р. за ініціативою полтавчан та підтримкою керівництва Академії наук.

Фонд зареєстрований Управлінням юстиції у Полтавській області 29 червня 1994 року. Проіснував 25 років. Припинив свою діяльність 13 лютого 2019 року. Першим президентом Фонду був обраний Губарь Володимир Михайлович.

Основним статутним завданням Фонду на початку його діяльності було відновлення садиби В.І. Вернадського та створення на її основі садиби – музею відомого вченого. Як відомо, садиба - це житловий будинок та господарські будівлі з прилеглим до них садом і городом, що разом з ним є окремих господарством (Вікіпедія). Музеєфікація всіх складових садиби передбачала, перш за все, відновлення історичної будівлі дачі академіка, а далі, на другому етапі - відтворення у первісному вигляді всіх елементів та втрачених функціональних зв'язків між ними, тобто ревалоризацію садиби в цілому.

Реалізація цієї концепції потребувала значних інтелектуальних та матеріальних ресурсів (наукових досліджень, містобудівних, архітектурних обґрунтувань та проектних розробок, архівних пошуків та археологічних розвідок), і що саме головне, ця робота зайняла багато часу, оскільки виконувалася членами Фонду на громадських засадах протягом 20-ти років.

В.Хурса писав: «Реальність єдина: відтворювати будинок Вернадських на Бутовій горі. Фонд Вернадського (Полтава), що має вже значну суму коштів, таку ідею підтримує. Все інше, щодо великого будівництва, звучить як «маніловщина» [1, с.171].

Щодо Бутової гори під Шишаками, на якій знаходилась садиба Вернадських, – це місце унікальне за своїми природними властивостями вирізняється якимось особливим, релаксаційним фоном, наповнює життєдайною енергією. З усієї неосяжної території Російської Імперії Володимир Іванович придбав у 1913 році для творчого натхнення і для відпочинку своєї сім'ї мальовничу Полтавщину, саме цю ділянку розміром дванадцять десятин на лівому березі Псла, і збудував тут двоповерховий будинок з мезоніном на одинадцять кімнат. У роки громадянської війни будинок був зруйнований. А так як усе живе має пам'ять, то і Бутова гора сповнена духом великого мислителя та вченого. Тут же знаходяться п'ять курганів скіфського періоду. До речі, цікава природна особливість: лівий берег Псла з цього місця до Яресьок – високий, а правий – низький, що є порушенням космічно-гравітаційної закономірності, пов'язаної з центробіжними та інерційними силами обертання Земної кулі (правило Коріоліуса). Це унікальне явище, на думку вчених, створює мікроклімат, що позитивно впливає на стан людини. До речі, ще один приклад такої аномалії є у Сполучених Штатах Америки [2, с.3].

Першою спробою відновлення садиби вченого через відсутність матеріалів став курсовий переддипломний проект, виконаний у 1993 році студенткою шостого курсу архітектурного факультету Полтавського інженерно-будівельного інституту Антоною Жанною під керівництвом канд. арх., доц. Губаря В.М. [3, с. 3].

Ескізний проект базувався на результатах знайомства з літературними джерелами, спогадах мешканців с.Яреськи про дачу Вернадських та візуальних обстеженнях території колишньої садиби. Це дало змогу створити її концептуально просторову модель, гіпотетичний образ садиби в минулому (ретроспективу) (**рис.1**).

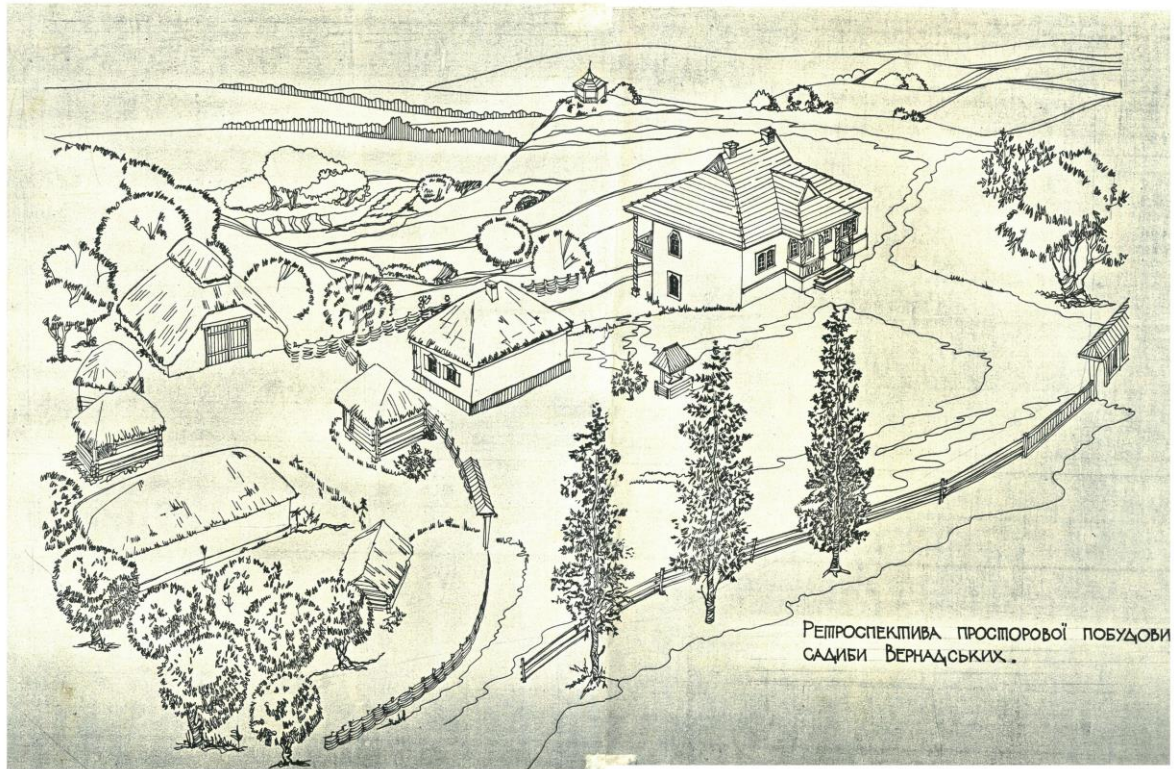

Рис. 1. Ретроспектива просторової побудови садиби Вернадських, вик. ст. 601-А гр. Антонова Ж.І., кер. доц. Губарь В.М., Полт.ІБІ, грудень 1993 р.

Влітку 1994 року під егідою новоствореного благодійного фонду для вивчення історичної місцевості на Бутову гору було організовано студентську архітектурно-археологічну експедицію під керівництвом директора Полтавського центру археологічних досліджень ОДА археолога Супруненка О.Б., директора Шишацької середньої школи екологічного профілю імені В.І. Вернадського, геолога Нестеренка М.Н. та декана архітектурного факультету Губаря В.М.

Студентська архітектурно-археологічна експедиція у червні-серпні 1994 року провела натурні обстеження та розкопки на території садиби Вернадських.

В результаті археологічних обстежень та розкопок було встановлено історичні межі садиби, місце розташування основних будівель і споруд, їх фізичні параметри та планувальні схеми, знайдені конструктивні елементи та оздоблювальні матеріали, частину каналізаційного колектору, тощо.

При обстеженні околиць садиби Супруненко О.Б. виявив і позначив на геодезичній зйомці групу розораних курганів у складі п'ятьох насипів скіфського часу, що потребували подальшого вивчення [4, с.132-136].

На підставі цих матеріалів дипломантка Жанна Іщенко в березні – червні 1994р. виконала дипломний проект на тему: «Багатоцільовий комплекс на Бутовій горі біля села Яреськи» (керівник доц. Губарь В.М.), де вперше було обґрунтовано структуру комплексу.

Складовими частинами цього комплексу стали:

- ✓ історико-музейна зона: садиба-музей В.І Вернадського (будинки-музей вченого та музей народної архітектури і побуту);
- ✓ науково-освітницька зона з екологічним стаціонаром Академії наук та Українською екологічною школою;
- ✓ рекреаційно-туристичний блок;
- ✓ ярмарково-виставкова зона під відкритим небом сезонної дії;
- ✓ торгівельно-промисловий блок;

Однією із родзинок проекту Іщенко Ж.І. стала екологічна стежина, яка задумана автором у вигляді кільцевого маршруту, оснащеного інформаційними стендами та малими архітектурними формами [5, с.38-39].

Протягом 1994-2000 років під керівництвом доцента Губаря В.М. розроблено 4 дипломних проекти з відновлення садиби В.І.Вернадського та створення на її основі багатоцільового комплексу (Корабльов Р.М., 1995; Мікушкін А.В., 1996; Сирота Н.О. і Сирота О.І., 1998), в тому числі дипломний проект відновлення інтер'єрів дачі академіка (Ющенко Т.М., 2000) [6, с.120-122].

Вище перелічені дипломні проекти дозволили узагальнити всі матеріали в наукових публікаціях, а проектантам Фонду розробити достовірну реставраційну реконструкцію садиби В.І. Вернадського в цілому та реставраційну рекомпозицію будівлі дачі зокрема, які були схвалені комісією НАН України 12 березня 2001 року.

До наступних ювілейних дат вченого, проекти Фонду вдосконалювались, але із-за відсутності політичної волі влади та обмеженого фінансування так і не були реалізовані [7, с.66-81; 8, с. 96-116; 9, с.50-65; 10, с.25-29; 11, с.5-17].

Знаковою подією у діяльності Фонду стала Третя Всеукраїнська науково-практична конференція «Ідеї В.І.Вернадського і сучасна гуманітарно-економічна освіта в контексті розвитку людства», яка проходила 24-26 квітня 2003р. на базі інституту економіки та нових технологій (м.Кременчук) і була присвячена 140-річчю від дня народження вченого. В пленарному засіданні прийняли участь такі відомі вчені як Ситник К.М., Зязюн І.А., Оніпко О.Ф. (м.Київ), Наумов Г.Б.(м.Москва), Цуканов Б.Й.(м. Одеса) та ін..

З доповіддю «Структура комплексу музею-заповідника В.І.Вернадського на Полтавщині» та демонстрацією проекту на пленарному засіданні виступив декан Полтавського інституту економіки і права канд. арх.-ри, доц. Губарь В.М., який представляв Фонд, як засновник та член правління. Більш детально проект було обговорено на секційному засіданні та під час робочої зустрічі з академіком Ситником К.М. **(фото 1)**.

Фото 1. Академік Ситник К.М. із засновником Благодійного фонду В.І.Вернадського канд. арх.-ри, доц.Губарь В.М. на Третій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Ідеї В.І.Вернадського і сучасна гуманітарно-економічна освіта в контексті розвитку людства» м.Кременчук, 25 квітня 2003р.

Константин Меркурійович позитивно висловився про проектну діяльність Фонду, як член його правління, ознайомився з планом роботи та вніс наступну пропозицію до Проекту рішення конференції: «До 150-річчя В.І.Вернадського здійснити реконструкцію літнього будинку в Шишаках на Бутовій горі».

На нараді 27 квітня 2011 року під головуванням заступника голови Полтавської обласної державної адміністрації Пархоменка О.В. за участю всіх осіб, дотичних до вирішення проблеми практичного відновлення садиби вченого на Бутовій горі, було заслухано доповідь Губаря В.М. з ілюстрацією архітектурно-планувальної частини проекту, де йшлося про відновлення всієї садиби в три етапи (1-ий – відновлення будівлі дачі з облаштуванням в ній музею з 3-х кімнат, мікроготелю на 10 осіб, екологічного стаціонару НАН України, обідньої зони; на 2-му етапі – побудова садиби наглядча, і на 3-му – створення всього багатоцільового комплексу з наданням чисто музейної функції будинку–дачі вченого згідно концепції Фонду) (рис. 2, 3).

Рис. 2. Планування та забудова Бутової гори з розробкою музейного та науково-рекреаційного комплексу біля с.Яреськи Шишацького району, 2005. Арх. Губарь В.М., Губарь Т.В., Сирота Н.О., Сирота О.І.

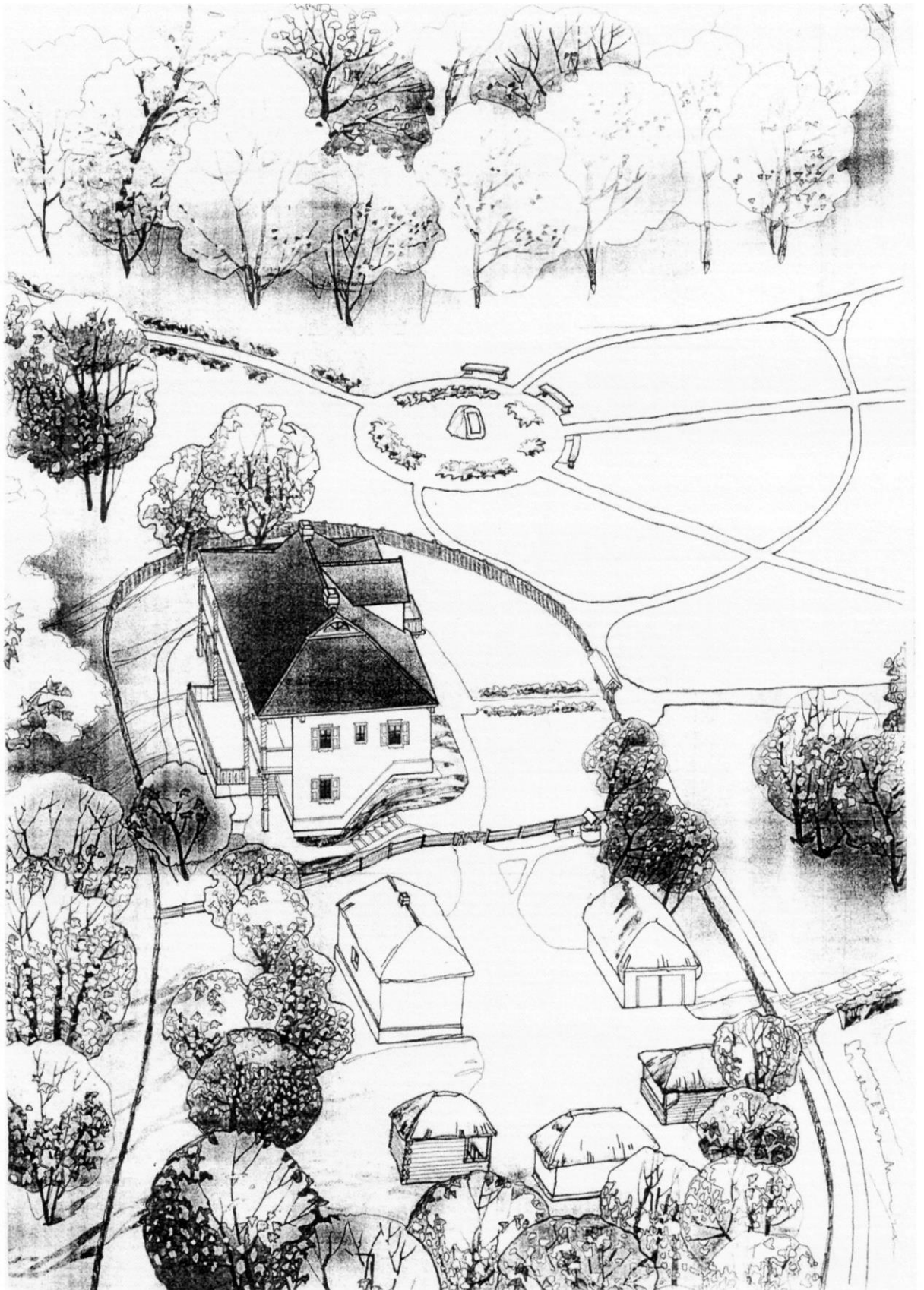

Рис. 3. Планування та забудова Бутової гори з розробкою музейного та науково-рекреаційного комплексу біля с.Яреськи Шишацького району, 2005. Арх. Губарь В.М., Губарь Т.В., Сирота Н.О., Сирота О.І.

У травні 2012 року на свої чергові ініціативи (лист №1 від 20.03.2012р.) Фонд отримав лист-відповідь від нового начальника Управління культури та туризму Фасія Г.І. про те, що «через брак коштів в обласному бюджеті відтворення маєтку В.І. Вернадського на Бутовій горі у Шишацькому районі не є першочерговим завданням у підготовці області до відзначення 150-річчя народження академіка». Чиновник, готуючи цю відписку, дещо лукавив, бо як стало відомо пізніше, він особисто приймав участь у робочій нараді з розгляду проектної пропозиції щодо відновлення будинку-дачі вченого (автори арх. Іщенко Ж.І. - одна із засновників Благодійного фонду В.І. Вернадського і співавтор першої проектної пропозиції по даній тематиці; арх. Конюк А.Є. – старший викладач Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка).

Більше того, проектна пропозиція розглядалася не як альтернативна існуючим проектам, а була презентована доповідачем, як піонерна розробка на пустому місці при обмеженій кількості наукових, археологічних та архітектурних розвідок, що не відповідає дійсності.

Дещо пізніше ця інформація просочилася в пресу. Так, журналіст Ярослав Проць в статті «Закулісні ігри навколо імені Вернадського» з цього приводу писав, що: «Подібна практика крутіства при відновленні історичних об'єктів останнім часом стала поганою традицією в проектній діяльності полтавських архітекторів... І, нарешті, чи не головне запитання, на яке потрібно дати відповідь. Якщо інша проектна пропозиція, що виникла так несподівано і дуже припала до вподоби представникам влади нашої області, і якщо це не банальний плагіат, то чому напередодні ювілею не розглядали обидва варіанти можливого відновлення садиби Вернадських на Бутовій горі?» [12, с.2].

Підсумовуючи вищевикладене, приходимо до висновку, що дана будівля має дуже мало спільного із історичним об'єктом, крім контурів плану, і потребує вдосконалення планувальних та фасадних рішень. В протилежному випадку це буде «новоділ», розташований на місці колишньої будівлі дачі, що не відповідає історичній правді, директивним державним документам, 20-річним очікуванням полтавської громади та українського суспільства в цілому.

Останньою проектною розробкою Фонду став проект коригування генплану забудови Бутової гори (арх. Губарь В.М., Губарь Т.В., червень-вересень, 2014), як альтернативний проекту, презентованому на відкритті монументу В.І. Вернадському 29 квітня 2011 року проектантами СПКБ ПНТУ імені Юрія Кондратюка.

Необхідність розробки проекту коригування генплану з урахуванням місця розташування побудованого монумента вченому виникла на противагу загрози забудові відкритого простору заповідної території зі скіфськими курганами орендаторами.

Концепція забудови Бутової гори проектантів Фонду корінним чином відрізняється від прагматичних підходів попередників і полягає в поетапному

відновленні історичної садиби вченого та створенні на її основі (в близькій чи далекій перспективі) багатоцільового комплексу (рис. 4).

Філософія цього проекту полягає в тому, щоб задіяти духовний, історичний, природний потенціал, унікальні можливості Бутової гори для включення Полтавщини в екологічний рух України, у всесвітній екологічний рух, у тому числі в напрямку рішення Конференції ООН «Порядок денний на 21 ст.» (Ріо-де-Жанейро, 1992), де використано вчення Вернадського про біосферу при переході її до ноосфери як основу концепції сталого розвитку людства.

Виходячи із політико-економічної та епідеологічної ситуації, яка сталася в Україні, маючи гіркий досвід реалізації цього проекту протягом останніх 25 років висловлюємо песимістичний прогноз на ближню перспективу відносно реалізації основних положень, закладених в останніх проектних розробках Фонду, а саме:

- I черга будівництва – до 12.03. 2023 року (160-річчя від Дня народження вченого) – відновлення будівлі дачі;
- II черга будівництва – до 12.03. 2028 року (165-річчя від Дня народження вченого).

Решта етапів будівництва носять орієнтовний характер, але стратегічно визначають кінцевий результат – «Легенду» Бутової гори та наступність в її забудові. Це фактично є творчим заповітом Благодійного фонду, який припинив своє існування у 2019 році.

На генеральному плані (рис. 4) чітко виділені чотири черги будівництва та чотири основні функціональні зони:

- 1) музейно-заповідна (садиба вченого, кургани, пам'ятний знак та монумент академіку);
- 2) науково-рекреаційна з екологічною стежиною, науково-дослідницьким полем та житлом для наукових співробітників і, окремо, кемпінги для туристів;
- 3) ярмарково-виставкова зона сезонної дії;
- 4) торгівельно-промислова (народні промисли та міні-виробництво).

Весь комплекс забезпечений стоянками гостьового автотранспорту, зручними проїздами з розворот ними майданчиками.

Принцип забудови: малоповерхова, розосереджена по периметру ділянки з незабудованою партерною серединою. Поєднані регулярне та нерегулярне планування території.

В просторовій побудові виділяється три основних та дві-три додаткові композиційні вісі.

Перша із головних: млин з вітряком, монумент вченому, пам'ятний знак вченому, альтанка;

друга – будівля дачі, монумент, універсальне співоче поле;

третя – науково-рекреаційний комплекс, партерна алея з малими архітектурними формами, млин;

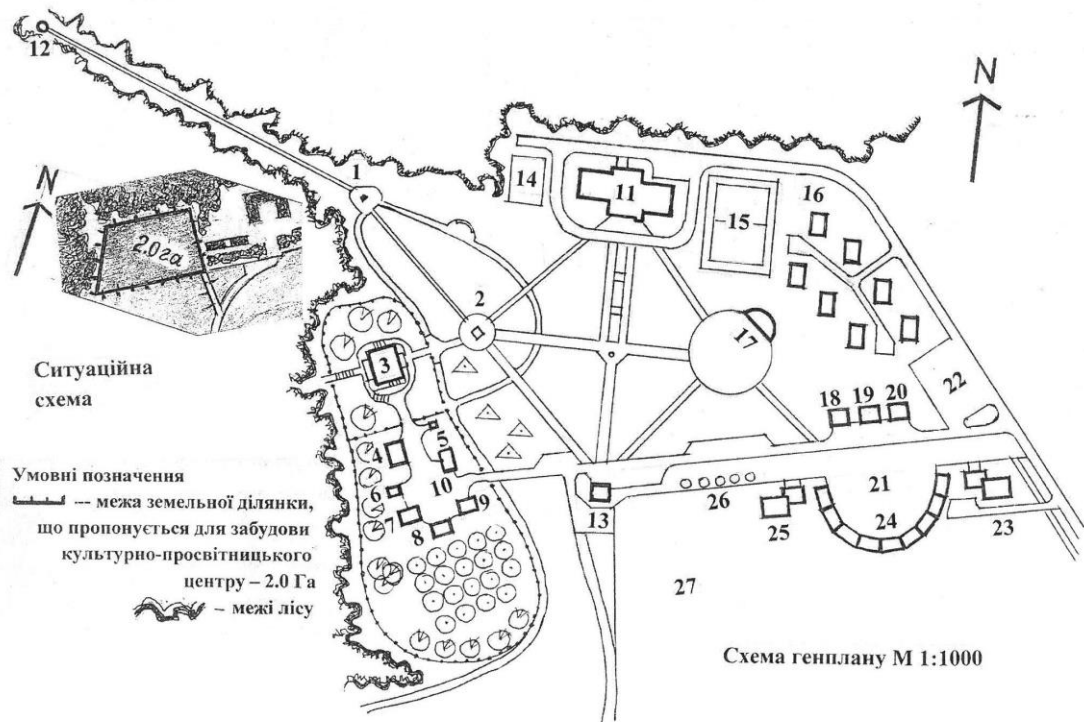
четверта – млин торгівельні ряди, ярмарковий майданчик.

Другорядні композиційні вісі поєднують прогулянкові алеї, доріжки, спортивні майданчики та окремі майданчики для відпочинку.

Домінантами (головними елементами) в панорамі Бутової гори будуть: будинок-музей вченого, млин з вітряком, науково-рекреаційний комплекс та універсальне співоче поле (**рис. 4**).

Першочергові завдання майбутнім правонаступникам Фонду у реалізації цього проекту:

- 1) перепрофілізація земельної ділянки історичної садиби, що належить Миргородському лісовому фонду під музейну функцію;
- 2) археологічні розкопки курганів скіфської пори та їх музеєфікація;
- 3) суцільні археологічні розкопки зовнішнього периметру залишків фундаментів будинку дачі Вернадського;
- 4) завершення розділів проекту Фонду (фундаменти, освітлення, опалення, кошторис в діючих цінах);
- 5) визначення інвесторів, замовників та виконавців.

ЕКСПЛІКАЦІЯ ДО СХЕМИ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПЛАНУ

<p>I. Перша черга будівництва (до 12.03. 2023), позиції 1-3</p> <p>1. Пам'ятний знак В.І. Вернадському (реконструкція)</p> <p>2. Існуючий монумент вченому (благоустрій майданчика та прилеглої території)</p> <p>3. Історична будівля дачі Вернадських (зміна функцій: облаштування музейної, науково-просвітницької та обідньої зони з житлом)</p> <p>II. Друга черга будівництва (до 12.03. 2025)</p> <p><i>Відновлення другої частини садиби та створення на її основі музею народної архітектури і побуту. Розкопки та музесфікація курганів, позиції 4-10</i></p> <p>4. Хата наглядача М. Тритяка</p> <p>5. Колодязь з «журавлем»</p> <p>6. Льодовня</p> <p>7. Комора</p> <p>8. Хлів (стайня)</p> <p>9. Саж</p> <p>10. Клуня</p> <p>III. Третя черга будівництва (до 12.03. 2028)</p> <p><i>Науково-рекреаційний комплекс. Садиба-музей В.І. Вернадського (завершення експозиції будинку-музею та музею під відкритим небом на садибі), позиції 11-17, 27</i></p> <p>11. Науково-рекреаційний комплекс</p> <p>12. Альтанка (реконструкція, відновлення екологічної стежини)</p> <p>13. Млин з вітряком</p> <p>14. Географічний майданчик</p> <p>15. Спортивний майданчик</p> <p>16. Кемпінги</p> <p>17. Універсальний майданчик з естрадою (конференц-зал, співоче поле)</p> <p>27. Науково-дослідне поле</p>	<p>IV. Четверта черга будівництва (до 12.03. 2033)</p> <p><i>Торгівельно-промисловий блок та ярмарково-виставкова зона, позиції 18-26</i></p> <p>18. Хата ткач</p> <p>19. Хата гончара</p> <p>20. Хата коваля</p> <p>21. Ярмарковий майданчик</p> <p>22. Стоянка гостьового автотранспорту</p> <p>23. Міні-пекарня з магазином</p> <p>24. Торгівельні навіси</p> <p>25. Міні-маслобойня з магазином</p> <p>26. Мобільні торгівельні точки</p> <p>ТЕП ДО ГЕНПЛАНУ</p> <p>Площа садиби – 032 Га</p> <p>Площа науково-рекреаційного центру – 2,0 Га</p> <p>Сумарна площа ділянки – 2,32 Га</p> <p>Площа забудови садиби – 310 м²</p> <p>Площа забудови центра – 2247 м²</p> <p>Сумарна площа забудови ділянки – 2557 м²</p> <p>Площа доріжок, алей – 102,3 м²</p> <p>Площа доріг, проїздів, стоянок, розворотних майданчиків – 2341 м²</p> <p>Площа озеленення – 1,82 Га</p> <p>Площа науково-дослідницьких ділянок – 1,75 Га</p> <p>Всього територія комплексу – 4,1 Га</p> <p>РИС. ____ ПЛАНУВАННЯ ТА ЗАБУДОВА БУТОВОЇ ГОРИ З РОЗРОБКОЮ МУЗЕЙНОГО ТА НАУКОВО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ БІЛЯ С.ЯРЕСЬКИ ШИШАЦЬКОГО РАЙОНУ (КОРИГУВАННЯ ГЕНПЛАНУ, АРХ. Губарь В.М., Губарь Т.В., 2014)</p>
--	---

Рис. 4. Проект коригування генерального плану забудови Бутової гори (арх. Губарь В.М., Губарь Т.В., 2014).

Література:

1. Хурса В. Вернадський у Шишаках / РВЦКП «Екотур», «Полтавський літератор», Полтава-Шишаки, 2008. - с.171.
2. Треніч С. 150 років академіку Вернадському: велич події на тлі нерозв'язаних проблем // Газета «Вечірня Полтава». - №49 від 5 грудня 2002 р.
3. Тур В. Мрії про Бутову гору // Громадсько–політична газета Шашацького району «Сільське життя», - №44 (622), субота 5 червня 1993 р. - С.3.
4. Губарь В.М. Іщенко Ж.І. Про відновлення садиби В.І. Вернадського на Бутовій горі (розкопки будинку початку ХХ століття) // Полтавський археологічний збірник №3. - Полтава. - ОДГВ Полтавський літератор, 1995. - с.132-136.
5. Губарь В.М. Українська екологічна школа в структурі комплексу музею-заповідника В.І.Вернадського на Полтавщині // Імідж сучасного педагога. - №4-5 (8-9), 2000. - с.38-39.
6. Ющенко Т.Н. Формирование интерьеров научно-просветительского центра в структуре музея В.И. Вернадского на Полтавщине // ПОСТМЕТОДИКА. - №56 (37-38), 2001. – С.120-122.
7. Губарь В. М. Концепція формування просторово-предметного середовища музею-заповідника В.І. Вернадського на Полтавщині // Науково-технічний збірник «Технічна естетика і дизайн». Випуск 3-4, Київ, 2004. - с. 66-81.
8. Губарь В. М. Формування раціональної рекреаційної системи та деякі аспекти реставраційної реконструкції архітектурних об'єктів // Науково-технічний збірник «Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво». Випуск 6. - Полтава, 2009. - с. 96-116.
9. Губарь В.М., Губарь Т.В. Сучасні підходи до реставраційної реконструкції історико–культурних об'єктів як складових індустрії туризму та відпочинку регіону // Науково-технічний збірник «Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво». - Випуск 10. – Полтава, 2013. - с. 50-65.
10. Губарь В.М. Научно историческая достоверность реставрационной рекомпозиции дачи Вернадских на Полтавщине // Теорія і практика матеріально-художньої культури. – Харків: ХДАДМ, 2013. – с. 25-29.
11. Губарь В.М., Губарь Т.В. До питання визначення структури центрів регіональної рекреаційної системи // Екологія плюс. - №3 (48), 2015. – С.5-17.
12. Проць Я. Закулісні ігри навколо імені Вернадського // «Нова година» №36 (154) від 11.09.-17.09.2013 р. - с.2.